

Eerste foto van de loge Licht en Liefde te Gent, omstreeks 1913. Uiterst rechts, Pierre Hoffmann en Rosa De Guchtenaere, helemaal bovenaan Gaston Mahy en tweede rechtsonder Ghislain Mahy (Stadsarchief Gent)

De Gentse Goede Tempeliers

Denise De Weerd, erehoofdconservator Koninklijke Bibliotheek Albert I

In 1912 werd in Gent de loge der Goede Tempeliers (GT) Licht en Liefde opgericht als een afdeling van de Internationale Orde der Goede Tempeliers (IOGT). De bedoeling ervan was hulp te bieden aan alcoholverlaafden door hen op te nemen in een geheelonthoudersorganisatie. Naast geheelonthouding waren broederschap en vrede de basisprincipes. Wegens de plicht tot geheimhouding werd de orde door de Kerk als gevaarlijk beschouwd.

Na de toetreding van de charismatische, jonge Minnaert tot Licht en Liefde ging het ledental fors omhoog. Minnaert, vrijzinnig flamingant en superactief in verenigingen die de vernederlandsing van de Gentse Universiteit claimden, evolueerde onder meer als medeoprichter van Jong-Vlaanderen van Vlaams-liberaal naar Vlaams-nationaal en zo kwam ook de Gentse loge zijdelings in de culturele collaboratie terecht.

Tussen de jaren 1920 en 1940 bleven de activiteiten van de GT zich toespitsen op de bestrijding van het alcoholmisbruik. In de jaren 1950 en 1960 werden, naast alcohol ook tabaks- en drugsgebruik bestreden en vegetarisme gepromoot. Maar ook daardoor kwam er geen verjonging, geen grotere interesse. In 1994 werden de boeken gesloten. Gedurende zo'n tachtig jaar hadden de leden-idealisten (noot meer dan 435) een haast persoonlijke kruistocht ondernomen.

In 1912 kwamen in Gent enkele personen bijeen met de bedoeling een groepering op te richten voor de bestrijding van het alcoholisme. Zij noemden zich de loge Licht en Liefde, afdeling 6 van de Internationale Orde der Goede Tempeliers (IOGT).

In een van mijn vele gesprekken met stadsarchivaris Leen Charles had ik mij eens laten ontvallen dat ik al jaren op zoek was naar die ‘goede tempeliers’ en de ‘mannen van de blauwe knoop’, over wie mijn vader het soms had. Hij zei zelf in zijn jonge jaren geheelonthouder geweest te zijn. Vrienden en familie noemden hem spottend ‘de ridder van de blauwe knoop’. Leen haakte onmiddellijk in op mijn verhaal. Niet alleen omdat zij haar eindwerk had gemaakt over de oorsprong en de evolutie van de ongunstige beeldvorming die zich in de loop der eeuwen in de volkse overlevering gevormd heeft van de middeleeuwse Orde der Tempeliers, ⁽¹⁾ maar ook omdat recent aan het Stadsarchief een schenking werd gedaan van het archief van de loge Licht en Liefde.

Toen ik bij het dagblad *Vóóruít* werkte als correctrice praatte Tuur De Sweemer ⁽²⁾ soms met mij over een van zijn vele belangstellingspunten: geheelonthouding en vegetarisme. In die gesprekken viel ook de term ‘goede tempeliers’. Tempeliers omdat zij net als middeleeuwse ridders het kwaad bestreden en goede omdat hun orde zich afzette tegen de liederlijke gewoontes waarin de middeleeuwse tempeliers vervallen waren.

De leden van de IOGT zelf gaven een andere interpretatie aan de overlevering: *“Vóór de naam werd teruggegrepen naar de middeleeuwse tempelridders die zich verdienen maakten als beschermers van de kruisvaarders en in de sociale zorg voor minderbedeelden. Hun orde werd verdacht en beschuldigd van ontucht en slechte zeden en daaraan ontlenen we nu nog de uitdrukking ‘drinken als een tempelier’ [...]. Good Templars zijn een antwoord op het losbandig leven van sommige pioniers en inwijkelingen [in Amerika] de verovering van het westen en de uitroeiing van de indianen gaan gepaard met zwaar drankmisbruik en geweld [...]. De puriteinen kwamen in verzet toen de ruwe zeden van de pioniers uitdeinden naar het Oosten [...]”* Toch behield de benaming Goede Tempeliers een ongunstige connotatie: *“Wij zijn een organisatie die los staat van elke politieke of godsdienstige filosofie, maar de kristelijke oorsprong en de verwantschap met de vrijmetselarij in Amerika hebben ons altijd een beetje verdacht gemaakt: sommige katholieken beschouwden ons in de aanvangsjaren als vrijzinnigen en voor veel vrijzinnigen waren wij katholieken.”* ⁽³⁾

De jeugdige activiteiten van mijn vader en de verhalen van De Sweemer, maar ook mijn vroeger onderzoek naar het begrip ‘vrije liefde’ dat de grondslag was van de Gentse groep Reiner Leven hebben mijn nieuwsgierigheid geprikkeld. Zou hier een link kunnen zitten naar die groep jonge idealisten, voorstanders van een nieuwe seksuele moraal, die bovendien vegetariërs en onthouders waren? De groep Reiner Leven had van 1905 tot 1910 een efemer bestaan gekend en was toen ergens verzand geraakt. ⁽⁴⁾

De Internationale Orde der Goede Tempeliers

In 1851 werd in New York (Utica) een internationale organisatie voor bestrijding van het alcoholisme opgericht door E.L. Coons, voordien voorzitter van een opgeheven

vereniging, de Ridder van Jericho. De bedoeling was tot een internationale organisatie van vooraanstaanden te komen, die hulp aan alcoholverslaafden wilde bieden door hen op te nemen in een geheelonthoudersorganisatie. De Internationale Orde (herbenaemd in Organisatie) der Goede Tempeliers breidde zich uit over de VS, Canada, Groot-Brittannië, de Scandinavische landen tot in Zuid-Amerika en Australië. De basisprincipes voor lidmaatschap waren broederschap, in de brede betekenis van het woord, tussen mannen en vrouwen, blanken en zwarten, gematigdheid ('temperance') en vrede. De orde had als embleem het Maltezer kruis omkringt met de leuze 'The World our Field'. In het begin van de onthoudersbeweging werd de nadruk gelegd op gematigdheid, in een tweede periode berustte de onthouding op sociale en hygiënische overwegingen.

In 1868 bracht Joseph Malins, gemeenteraadslid in Birmingham, de orde in Engeland binnen. In 1875 deed zich een scheuring met de VS voor naar aanleiding van de vraag of aan zwarten dezelfde rechten in de orde konden toegekend worden als aan blanken. De Europeanen waren daartoe geneigd, de Amerikanen niet hoewel in de grondbeginselen stond: 'zonder onderscheid van stand, ras, geloof en geslacht'.

De IOGT verspreidde zich tussen 1879 en 1891 van Engeland over de Scandinavische landen, Zwitserland, Duitsland, Nederland. Het aantal leden was niet gering, men kan gerust gewagen van een indrukwekkende drukkingsgroep.⁽⁵⁾ Het zwaartepunt bleef in de Scandinavische landen liggen.

August Forel, de laatste der universele geesten

Een belangrijk figuur in de ontwikkeling van de IOGT voor ons land was de Zwitserse psychiater August Forel.⁽⁶⁾ Zijn patiënten behandelde hij volgens zijn eigen principes: 'no restraint' (geen opsluiting) maar arbeidstherapie, onthouding, hypnose of suggestietherapie. Zijn strijd tegen de ellende van de lagere bevolkingslagen bracht hem tot extreme standpunten over sociale eugenetica, vrijwillige castratie van zwaarbelaste patiënten en als voorzorgsmiddel tegen sadisme. Forel was op vele terreinen actief. Zijn bekendste werk is *Die sexuelle Frage* (1905), over de gelijkheid der geslachten. In dit moedige werk ging hij in tegen de Victoriaanse vooroordelen, huichelarij en seksuele moraal. Het verscheen in zestien talen en werd op een half miljoen exemplaren verspreid. Hij had lang voordien al belangstelling voor het alcoholvraagstuk, wellicht gegroeid uit zijn klinische ervaring. Alcohol was volgens hem een der belangrijkste oorzaken van de gezondheidsproblemen van de mens en een der grootste hinderpalen voor de evolutie van het menselijke ras. Forel vond een voedingsbodem voor zijn opvattingen in de IOGT, die hij onmiddellijk een nieuwe weg wilde doen inslaan. Hij wilde af van het begrip 'geloof' in de grondbeginselen en richtte een neutrale IOGT

De Goede Tempeliers op stap in Latem, ca. 1917 (Collectie Françoise Mahy)

op, waarin geloof of een andere 'hogere macht' niets te maken had met het ontnuchteringsproces. Forel was evenmin voorstander van gematigdheid, hij zag alleen heil in de geheelonthouding berustend op het inzicht en de wil van het individu. In 1892 stichtte hij in Zürich met de Engelse Charlotte Gray, de eerste Zwitserse loge van de IOGT, Helvetia nr. 1. De Zwitserse Groot-Loge scheurde zich in 1905 af van de IOGT en vormde een neutrale orde, de IOGTN. Forel begon aan een rondreis door Europa om de orde niet-confessioneel te maken. Een groot aantal loges van de IOGT, waaronder de Franse, de Hongaarse, de Nederlandse, sloten aan bij de neutrale orde.

De IOGT in België

In ons land zijn er sporen van een loge opgericht in 1880 in Antwerpen door Joseph Malins, toen Groot-Templier van Engeland. Hij vond gehoor bij de Anglo-American Seamen's Friend Society, maar de groep bestond niet lang. Een van de leden was diezelfde Charlotte Gray. Een tweede poging in België lukte toen Forel in 1901 te Brussel de eerste loge, La Stricte Observance No. 1, oprichtte.

Bij de publicatie van de congresverslagen van het eerste Nationaal Congres tegen het Alcoholisme zit een kaart met daarop (voor 1904) vier loges van de Ordre Indépendant des Bons Templiers: één grote loge met drie filialen in Brussel en een filiaal in Nimy bij Bergen. De Brusselse loge La Stricte Observance, werd vermeld in een uiteenzetting van de journalist M. de Momandre, een der eerste voormannen van de IOGT, tijdens de vijfde zitting van het congres.⁽⁷⁾ La Stricte Observance sloot later aan bij de neutrale IOGT van Forel. Er bestond in Brussel ook nog een afdeling opgericht door artsen en een van studenten.⁽⁸⁾ Professor A. Ley leidde La Stricte Observance volgens de principes van Forel. De Momandre vond de vooruitgang van de loges in 1904 niet bijzonder groot: vier loges met zeventig leden.

Kort daarop werd Emile Vandervelde, groot bewonderaar van Forel, na een gesprek met hem lid van de neutrale orde. Samen met Ley richtte hij in het Maison du Peuple de socialistische geheelonthoudersloge Egalité op. Vandervelde toonde al langer interesse voor de strijd tegen het alcoholisme in het milieu van de arbeidersbeweging en was niet moeilijk te overtuigen van de effectieve werking van de geheelonthouding. Gedurende negen jaar hield hij zich aan de belofte om geen alcoholhoudende drank te drinken en die ook niet aan anderen te verstrekken. Tijdens de Grote Oorlog was Vandervelde als minister van Bevoorrading wel verplicht het leger te bevoorraden met bier dat weliswaar geen hoger alcoholgehalte dan twee promille mocht hebben en waardoor hij dus zijn belofte moest breken: "*C'est ainsi que, par discipline, je cessais de l'être.*" Vandervelde beschouwde Forel als een der laatste encyclopedisten met de klasse van een Spencer of een Darwin. De twee werden goede vrienden, Vandervelde bezocht

hem op zijn landgoed in Yvorne waar de 'antialcoolique exalté' al de wijnstruiken had laten uitrukken.⁽⁹⁾ De loge Egalité had nauwe vriendschapsbanden met de GT in het buitenland, in Saint-Quentin, Rijsel, Bazel. De leden waren politieke en vakbondsmilitanten.⁽¹⁰⁾ In het archief zit een strooibiljet van de Groep der Socialistische Goede Tempeliers, loge Gelijkheid nr. 1, dat aan de keerzijde in het Frans opgesteld is. De groep was toen gevestigd in het Volkshuis in de Jozef Stevensstraat.

In 1913 telde de IOGT negen afdelingen in ons land, waaronder nu ook Antwerpen en Gent, een juniorloge voor dertien- veertienjarigen en een kinderloge voor zes- tot dertienjarigen.⁽¹¹⁾ *"Men zou zeggen dat een groot deel der Goede Tempeliers in België uit vreemdelingen bestaat; tenminste drie Logen die het Nederlands en twee die het Frans als voertaal bezigen, zijn er drie Duitse en één Engelse."*⁽¹²⁾ Alleen Egalité overleefde de Eerste Wereldoorlog. Zij functioneerde tamelijk regelmatig tot aan het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog.

Goede Tempeliers in Gent

Wie eigenlijk het initiatief genomen heeft voor de oprichting van de Gentse afdeling van de IOGT is onduidelijk. Zij is vermoedelijk ontstaan als gevolg van contacten van de universiteitsprofessor Pierre Hoffmann op congressen over geheelonthouding en vegetarisme. Een link met een van de Brusselse afdelingen kon ik tot hiertoe niet vaststellen. Hoffmann⁽¹³⁾ werd door de Belgische regering naar Gent geroepen en op 20 oktober 1882 aangesteld om vanaf het academisch jaar 1883-1884 de cursussen moraal en geschiedenis van de wijsbegeerte te doceren aan de toen nog Franstalige universiteit. In 1886 werd hij gewoon hoogleraar en ook belast met de cursussen encyclopedie van de wijsbegeerte, opvoedkunde en methodeleer. De strekking van zijn cursus moraal ging over de onafhankelijkheid van de moraal ten opzichte van de godsdienst en de verdediging van de 'endaimonium' of de theorie van het algemene geluk.

In 1911 hield Hoffmann een bezielde pleidooi voor geheelonthouding op het eerste jaarlijks congres van de Belgische geheelonthouders.⁽¹⁴⁾ Hij ontpopte zich als een aanhanger van Forel. In Hoffmanns ogen was dé grote vijand het alcoholisme dat als een kwalijke sociale gewoonte bij de massa ingeburgerd was. Vroeger was likeur onbekend in Europa; en nog eerder werd alcohol alleen gebruikt op voorschrift van de apotheker. Hij verdedigde met kracht de geheelonthouding als het meest efficiënte middel om met die sociale gewoonte te breken. De inspanning van één individu in een gesloten kring haalt nochtans niet veel uit. Daarom pleitte Hoffmann voor de oprichting van een groep waarin de geheelonthouder steun zou vinden. Maar er was meer vereist. Om een maatschappelijke macht te bestrijden was een andere macht nodig: de gezamenlijke actie van een elite.

Geheelonthouder, liberaal en Vlaams

Hoffmann sprak in het Frans, op een Franstalig congres en zou het jaar daarop voorzitter worden van de Nederlandstalige Gentse Afdeling 6 van de neutrale IOGT. Een afdeling kon alleen door een Groot-Loge worden opgericht en Hoffmann heeft zich daarvoor wellicht tot de Vice-Groot-Tempelier van de Nederlandse Groot-Loge, Jacob van Rees, gewend of rechtstreeks contact gehad met de Groot-Tempelier, op dat ogenblik nog Forel himself. Waarom heeft hij zich niet gericht tot een Franstalige Groot-Loge?

Het antwoord kan langs verscheidene pistes gezocht worden. Hoffmann was vegetariër en geheelonthouder. Hoe zou hij in contact gekomen zijn met Nederlandse idealisten, zoals Van Rees⁽¹⁵⁾ of Ortt?⁽¹⁶⁾ Zij bewogen zich in een milieu van welwillende burgers en professoren, sociaal-liberalen terzijde van de grote politieke strekkingen, die zich bezig hielden met het verbeteren van de toestand der arbeiders en zich om een of andere reden niet geroepen voelden om aan te sluiten bij de grote organisaties. De Nederlandse historicus Jan Romein heeft ze bestempeld als de 'kleine gelovigen': vegetariërs, geheelonthouders, pacifisten, Tolstojanen, christen-anarchisten, die op gegeven ogenblikken allerlei initiatieven ontwikkelden in de marge van liberalisme, socialisme en vrijdenkerij, en die geen heil verwachtten van een oplossing langs de politieke parlementaire weg, van de socialistische beweging of via de Kerk. Hoffmann kan Van Rees, toen voorzitter en medeoprichter van de Algemene Nederlandse Geheelonthouders Bond,⁽¹⁷⁾ ontmoet hebben in dit milieu. In ieder geval was zijn naam niet onbekend bij de Gentse Goede Tempeliers.⁽¹⁸⁾

In 1892 was Van Rees actief bij de drankbestrijders en de Tolstojanen. Hij was met Felix Ortt medeoprichter van de Kolonie van de Internationale Broederschap. Hij gaf het blad *Vrede* uit met Ortt en Lodewijk van Mierop.⁽¹⁹⁾ In die context was Van Rees eveneens sponsor van de christen-anarchistisch geïnspireerde landbouwkolonie van Blaricum. In 1893 had hij de Nederlandse tak van de IOGT gesticht die aansloot bij de neutrale richting van Forel. Van Rees volgde Forel op als Groot-Tempelier in 1919. Het belangrijkste element in zijn maatschappelijk actieve leven was de antialcoholbeweging.⁽²⁰⁾

Een tweede piste die naar een antwoord kan leiden op de vraag waarom Hoffmann koos voor een Nederlandstalige afdeling van de niet-confessionele IOGT is zijn verleden in het vrijzinnig Vlaams liberaal milieu. Hij was lid van de Ledebergse afdeling van het liberale Willemsfonds,⁽²¹⁾ samen met de 24 jaar jongere Rosa De Guchteneere (°1875), het tweede, op dezelfde datum als Hoffmann ingeschreven lid van de afdeling Licht en Liefde. Rosa was de dochter van een Vlaamsvoelende liberale onderwijzer-gymnasietekleerleraar Bernard De Guchteneere, secretaris van het Willemsfonds, afdeling Ledeberg. Op 20 december 1907 waren Hoffmann en De Guchteneere nauw betrokken bij

de oprichting van de Société coopérative gantoise pour l'Instruction supérieure des jeunes Filles, een middelbare privéschool voor meisjes onder de naam Athénée de Jeunes Filles de Gand. Voordien moesten ouders die hun dochters wilden voorbereiden op universitaire studies hen naar Brussel sturen.⁽²²⁾ Professor Hoffmann werd de eerste directeur van het Gentse lyceum, Rosa zijn secretaresse.⁽²³⁾ In het meisjesathe-neum werden, niettegenstaande de Franse naam en de veronderstelde invloed bij de oprichting van de vrijmetselaarsloges La Liberté en Septentrion, niet uitsluitend lessen in het Frans gegeven.

Nog een derde piste kan leiden naar Hoffmanns keuze voor een Vlaamstalige loge. Aan de ene kant was er het contact met collega's die de vernederlandsing van het universitair onderwijs wilden en aan de andere kant met de Vlaamsgezinde Nederlandse dominee Jan Derk Domela Nieuwenhuis Nyegaard (neef van Ferdinand).⁽²⁴⁾ In 1903 was hij door toedoen van professor Paul Fredericq, ouderling en lid van de Kerkraad, beroepen als predikant voor de Evangelisch Hervormde Kerk De Olijfberg op de Brabantdam in Gent. Sommige van de Gentse professoren, onder meer Fredericq, Julius Mac Leod en Hoffmann stuurden hun kinderen naar de protestantse catechese. Domela was militant vegetariër, niet-roker en geheelonthouder. Zijn pastorie aan de Coupure te Gent was bekend om haar gastvrijheid. Zijn echtgenote Elise Sijpkens hielp hem met het evangelisatiewerk in de armenwijken en met de strijd tegen het alcoholisme.⁽²⁵⁾

Beginselen en grondwet der Goede Tempeliers

De Gentse loge nr. 6 van de IOGT volgde het charter van de Nederlandse Groot-Loge. Een Goede Tempelier was verplicht zich te houden aan de beginselen ervan. Als algemeen beginsel gold: *"De mensheid bevrijden van de verwoestende invloed van bedwelmende middelen."* In het beginselprogramma van de IOGT was de belofte van persoonlijke onthouding van bedwelmende drank een conditio sine qua non.

Veel belang werd gehecht aan neutraliteit. Tijdens de zittingen mochten geen godsdienstige of politieke aspecten behandeld worden die op een of andere wijze andersdenkenden zouden kunnen kwetsen. Aan de leden die verbonden waren aan de land- en luchtmacht, of aan burgerlijke ambtenaren die in functie van hun beroep opdrachten hadden in verband met politieke acties, bijeenkomsten, de organisatie van optochten voor partijen, mocht de Groot-Loge geen medewerking vragen die met bovengenoemde regel in strijd was.

Een Goede Tempelier moest er ernstig naar streven om anderen te beschermen en te redden van de ellende die voortvloeide uit drinken en met broederlijke hulp te leiden tot de belofte van geheelonthouding. Hij/zij moest de publieke opinie bewerken en

steun verlenen aan wettelijke maatregelen die gericht waren op het beperken en uitroeien van de drankhandel, met als einddoel een totaal verbod van vervaardiging, invoer, verkoop of enige vorm van handel in bedwelmende drank als genotmiddel. Onder die genotmiddelen werden opgesomd: bier, wijn, cognac, stout, jenever, brandewijn en alle bedwelmende middelen zoals morfine en cocaïne. Een dergelijk verbod moest neergelegd worden in een wet. De Goede Tempelier moest streven naar algemene broederschap onafhankelijk van ras, kleur, geloof of sekse en zich verklaren voor vrede tussen de volkeren en voor internationale ontwapening.

De hoogste bevoegdheid van de IOGT lag bij de Internationale Loge. Zij verleende charters tot het oprichten van loges en jeugdafdelingen. Een aantal loges kon per land een districtsloge stichten, met als voornaamste taken toezicht op de werking en aansporing als het ergens wat stilviel. Naast het vereiste aantal loges per land werd een Groot-Loge gesticht die zelf allerlei vormen van onderafdelingen kon oprichten: districtsloges, hulp-districtsloges, jeugd- en kinderafdelingen. De leden werden door een der leden als kandidaat voorgedragen, aangenomen en ingewijd. De inwijding bestond voornamelijk uit het afleggen van een belofte van geheelonthouding van bedwelmende middelen.

Het charter bevatte ook een aantal bepalingen betreffende de leden. Leden werden aangenomen vanaf achttien jaar. Een kandidaat moest binnen een termijn van drie maanden na de aanneming ingewijd worden. Een driemaandelijke contributie gaf recht op het wachtwoord dat toegang verschafte tot elke loge van de orde. Een loge kon bij stemming een kandidaat afwijzen. Ras, kleur, geloof of sekse waren nooit een grond voor weigering.

De loge bestond uit zes verkozen ambtenaren in volgende orde: hoog-tempelier, vice-tempelier, secretaris, financieel secretaris, penningmeester, maarschalk (droeg zorg voor de regalia of insignes, bewaarde de orde, leidde de kandidaten binnen). Niet-verkozen leden mochten volgende graden bezetten: lector, binnenwacht, buitenwacht (voor de deuren), hulpsecretaris (voor het voorportaal). Voorts was het toegelaten in de Groot-Loge bepalingen te voorzien voor een vertegenwoordiger voor het jeugdwerk, een overheidsambtenaar, een vertegenwoordiger van de opleiding tot geheelonthouder en een organist.

Voorts waren er een aantal bepalingen over de regalia: de graden werden aangeduid met verschillende kleuren. De inwijdingsgraad was wit; de graad van trouw, blauw; de graad van gerechtigheid, rood; de graad van eenheid, rood met een kleine purperen kraag. De leden droegen, naargelang hun graad, een rozet of een knop met een witte grond, waarop blauw of rood met een gele ster. Op de vlag stond het rode Maltezer kruis met de woorden 'Geloof, Hoop en Liefde' op een witte achtergrond, omringd door de leuze 'De Wereld, ons veld'.⁽²⁶⁾

Alg. Ned. Geh. Onth. Bond

Als dan de mannen de kracht niet bezitten, doet gij dan, gij vrouwen, zoo machtig met liefde gepantserd, der Menschheid dezen dienst! - - - - -

TYP. ALBANI - HAA

Goede Tempeliers in actie

Op 21 april 1912 startte de Gentse Goede Tempeliersloge Licht en Liefde met twintig leden, met uiteraard de stichter professor Pierre Hoffmann als voorzitter en voorts lerares Rosa De Guchtanaere, doctor in de natuurkunde Paul Van Oye, zes hogeschoolstudenten en scholieren, onder wie Hoffmanns zoon Rudy, drie fabriekwerkers, twee dienstmeiden, een huisvrouw en enkele personen wier status niet vermeld wordt. Twee scholieren waren jonger dan dertien jaar, en op het geheel waren er vijf vrouwen.

Alleen van Hoffmann en De Guchtanaere weten we dat ze ook vegetariërs waren. Rosa zelfs fanatiek. *“Zij was een koppige idealiste die zelfs niet van haar principes afweek. Als goede Tempelierster volhardde zij in de ascese”*, schreef haar biograaf Lambert Buning. Zij at geen vlees of eieren, leefde in hoofdzaak van groenten, brood en fruit: *“Een van haar latere tijdgenoten vertelde dat zij einde 1932 na een toespraak zo uitgeput was, dat ze, thuisgekomen in elkaar zakte en in bed moest blijven.”*⁽²⁷⁾

De samenstelling van de groep volgens beroepen vertoonde in de volgende jaren ongeveer hetzelfde beeld: arbeiders, studenten, vaklui, een docent (Minnaert), overheidspersoneel, onderwijzers. De verhouding m/v bleef ongeveer één derde.

Van 1916 tot 1918 beleefden de GT in Gent piekjaren, met 39 inschrijvingen in 1916, 35 in 1917 en 36 in 1918, met merkwaardig veel jongeren onder de 18 jaar die geen scholieren waren. De aangroei van jonge leden tussen de 18 en de 21 jaar zette zich voort in de jaren 1920. Onder de 166 mannen en 80 vrouwen, ingeschreven tussen 1912 en 1922, waren er 72 jongeren. In haar volledige bestaan heeft de loge 435 leden ingeschreven, de geschrapte leden meegeteld.⁽²⁸⁾ Opvallend in het ledenbestand van Licht en Liefde zijn enkele generaties van families die achtereenvolgens een belangrijk aandeel hadden in de activiteiten en de geschiedenis van de loge: de De Guchtanaeres, de Mahy's, de Hebbelincks. De werving gebeurde in de beginjaren door persoonlijke contacten. De overgrote meerderheid meldde zich als lid omdat men iemand kende die ook lid was, hetzij een familielid, hetzij een klasgenoot of vriend.

Goede Tempeliers toch zondaars?

De loge Licht en Liefde was nog maar nauwelijks een jaar aan het werk toen reactie kwam van de katholieke drankbestrijders. Zij verklaarden zich eventueel bereid samen te werken, maar er was onmiddellijk een onoverkomelijke bres over het essentiële punt, met name de mate van alcoholgebruik. Geheelonthouding werd door hen niet als doel nagestreefd, zij was een middel om eenieder tot christelijke gematigdheid aan te zetten, met andere woorden een matig gebruik van alcohol was toegelaten. Alcoholge-

bruik moest natuurlijk niet aangespoord worden, maar, stelde een matige drinker een slechte daad? Er waren toch enige twijfels. De vraag werd voorgelegd aan de hogere autoriteiten van de Katholieke Kerk. Die aarzelden niet inzake samenwerking met de Goede Tempeliers. De apostolische vicaris van Noorwegen rangschikte de IOGT bij de door de Apostolische Stoel veroordeelde genootschappen; de Goede Tempeliers waren een gevaar voor het christendom vanwege de geheimhouding die de leden opgelegd werd. Christenen riskeerden zelfs het geloof te verliezen door toetreding tot die orde. In Amerika had men daarmee droevige ervaringen opgedaan. Het vraagstuk werd doorgesluist naar het Heilig Officie. De generaal inquisiteur antwoordde dat over de geheimhouding geen twijfel bestond en dat gelovigen moesten afgeschrikt worden van aansluiting bij de neutrale IOGT, het was een zware doodzonde. De neutrale orde was immers gesticht om het toetreden voor vrijdenkers gemakkelijker te maken; ze was ronduit gevaarlijk als het positieve godsgeloof en het laatste restje christendom ook nog wegvielen. De niet-confessionele afdelingen van de IOGT werden ondergebracht bij de geheime genootschappen en beschouwd als verkapte vrijmetselaarsloges. Forel, de man die aan het hoofd stond van de neutrale orde, was geen aanbeveling. Zijn ideeën stonden zowel op godsdienstig als op zedelijk gebied haaks op de katholieke opvattingen, meende de generaal inquisiteur. En die geheimhouding had nóg een verdacht kantje: de broeder-zuster relatie tussen de leden tijdens de zittingen in de gesloten loges kon leiden tot vertrouwelijke 'omgang' en een systematisch aangekweekte familiariteit tussen de seksen.

En wat met de geheelonthouding? In een artikel in het Duitse blad *Sobrietas* had ene dokter Weertz gesteld dat proefondervindelijk bewezen was dat voor een 'dronkaard' een blijvende 'bekering' alleen mogelijk was in een geheelonthoudersorganisatie zoals de IOGT. De dokter voegde eraan toe dat hij, in het geval er geen katholieke organisatie bestond, de toetreding tot een neutrale orde niet zou tegenhouden. Waarop de auteur van het artikel waaruit ik citeer, een pater uit Heverlee, het jammer vond dat die oplossing zelfs maar kon ter sprake gebracht worden.⁽²⁹⁾

Van gematigde 'vervlaamsers' tot activisten

Tijdens de Eerste Wereldoorlog verdubbelde het ledental van de loge Licht en Liefde. Daar is geen voor de hand liggende oorzaak voor te vinden, tenzij die verband zou hebben met de toetreding van Marcel Minnaert.⁽³⁰⁾ De biografie van Minnaert citeert hem en zijn vrienden, Edzard Domela Nieuwenhuis (zoon van dominee Jan Derk) en Gaston Mahy, als oprichters van de afdeling der Goede Tempeliers in Gent.⁽³¹⁾ Dit klopt niet met de gegevens in het Constitutieboek van Licht en Liefde.⁽³²⁾ Minnaert werd daar pas ingeschreven op 3 februari 1914, Mahy was al lid vanaf 27 mei 1913, en

Edzard Domela Nieuwenhuis wordt er niet eens in vermeld. De drie waren wel goed bevriend en tijdens hun studententijd actief in de Vlaamse studentenbeweging.

Minnaert die in zijn scholierentijd bevlogen was van de retoriek van de Vlaamse beweging, vooral onder invloed van zijn oom en zijn moeder, kreeg op de universiteit meer inzicht in de moderne opvattingen van de vrijzinnige flaminganten. Hij werd gegrepen door de actie rond de vernederlandsing van de Universiteit de Gand. Hij werd lid van het Vlaamse vrijzinnige studentengenootschap 't Zal wel gaan en sloot aan bij de Studentenafdeling van de tak Gent van het Algemeen Nederlandsch Verbond (ANV) opgericht door Meert die hij op het atheneum als leraar had gehad. Hij ontmoette er andere flaminganten zoals de medisch specialist Raimond Speleers, Rosa De Guchte-naere en dominee Domela Nieuwenhuis. Ondertussen was hij ook actief geweest in de Algemene Nederlandse Studentencongressen, die een rol zouden spelen in de Groot-Nederlandse beweging.⁽³³⁾ In 1911 was hij met Mahy aanwezig op het derde Algemeen Groot-Nederlands Studentencongres. Daar spraken onder meer Paul Van Oye, Andries Martens en hijzelf.⁽³⁴⁾ Minnaert en Mahy waren sterk onder de indruk van een vlam-mende rede, meer een scheldtirade op de francofonen, afgestoken door de onstuimige Leidse filosoof Bolland. Het trof hen dat Bolland poneerde dat het Nederlands de voertaal van de wetenschap moest worden. Zij boden hem prompt aan erelid te worden van het Vlaamsch Wijsgerig Genootschap, een groepje dat zij na het congres opgericht hadden met de steun van professor Hoffmann. Minnaert werd voorzitter, Domela Nieuwenhuis secretaris, Van Oye, Mac Leod en De Keyzer leden.⁽³⁵⁾

De dynamische Minnaert werd in 1912 hoofdredacteur van het blad *De Goedendag* van de Vlaamsgezinde scholierenvereniging⁽³⁶⁾ en benutte elke kans om als organisator op te treden. Eind 1913 richtte het ANV-Gent een studentenafdeling op met Minnaert en Michel en Martha Van Vlaanderen als bestuursleden. Deze studentenafdeling fungeerde als koepel voor onder meer de Vlaams-liberale studenten van 't Zal wel gaan en hun Vlaamse katholieke collega's van de Rodenbachvrienden. Zij moest instaan voor de organisatie langs Vlaamse zijde van de jaarlijkse studentencongressen. Minnaert werd voorzitter en onder zijn leiding steeg het aantal leden van 26 tot 90.⁽³⁷⁾

In die periode was Minnaert op zoek naar een meisje dat zijn inzichten kon delen. Hij dacht haar gevonden te hebben in de gemengde loge Licht en Liefde. Zijn goede vriend Mahy was al eerder toegetreden, samen met zijn iets oudere zussen Leona en Hendrika. Hendrika of Jet was anderhalf jaar jonger dan Minnaert. Zij was afgestudeerd als regentes aan de middelbare normaalafdeling van het meisjesatheneum en al van voor het uitbreken van de oorlog verloofd met Rudy Hoffmann (de zoon van Pierre) die uitgeweken was naar de Verenigde Staten. In de jaren 1916-1917 en 1917-1918 volgde Jet de kandidaturen in de natuurwetenschap aan de vervlaamste universiteit, de Vlaamse Hoogeschool, die in totaal 31 vrouwen had aangetrokken. Minnaert nam Jet onder zijn hoede en begon aan haar 'vorming' als zijn toekomstige echtgenote. Hij liet haar *De*

Ethiek van het huwelijk en *De Eeuw van het kind* van de progressieve opvoedkundige Ellen Key lezen. Jet kopieerde er lange passages uit over de gelijkwaardigheid van de vrouw, maar trouwde in 1920 toch met Rudy.

Minnaert had het drukker dan ooit in de studentenwereld. Hij was algemeen voorzitter van het vijfde Groot-Nederlandse Studentencongres dat op 4, 5 en 6 april 1914 in Gent zou gehouden worden en was verantwoordelijk voor de organisatie ervan.⁽³⁸⁾ Hij koos Domela Nieuwenhuis, de secretaris van de ANV-studentenafdeling als zijn rechterhand. Als voorbereiding op het congres kwamen allerlei bevriende flaminganten lezingen houden voor de studentenbevolking: Rosa De Guchtenaere, Leo Picard, dokter Jules Van Roy, Bouchery en Van Oye als afgevaardigde van het gezelschap Ter Waarheid in Gent, dat in 1914 niet veel meer voorstelde.⁽³⁹⁾ Minstens vier van deze medewerkers waren Goede Tempeliers. Het is dan ook niet te verwonderen dat Minnaert en Nieuwenhuis alles wat rook naar tabak en alcohol uit het officiële programma lieten schrappen.⁽⁴⁰⁾ In de inrichtingscommissie van het congres waren voorts vertegenwoordigd: Joris Van Severen voor de afdeling Algemeen Katholiek Vlaams Hoogstudenten Verbond (AKVHV)-Gent, en Paul De Keyzer voor 't Zal wel gaan.

De hoofdbrok van het congres ging over de behandeling van de hogeschoolkwestie in het parlement, met de afspraak dat bij de studenten onderling de politieke verschillen geen rol mochten spelen. Camille Huysmans gaf er zijn mening over de vernederlandsing, tegengesproken door Frans Primo.⁽⁴¹⁾ Op de universiteit heerste sinds jaar en dag onenigheid over de vernederlandsing. De Oostendenaar Mac Leod wilde een eentalige Nederlandse universiteit, terwijl de Vlaamsgezinde Paul Fredericq de eis wilde beperken tot de tweetaligheid. In deze controverse koos Minnaert voor zijn leermeester Mac Leod. Op het congres kwam het tot een conflict met het vrijzinnige kamp van 't Zal wel gaan toen bleek dat de liberale parlementairen de totale vernederlandsing niet wilden steunen. Bij Minnaert sloegen de stoppen door. Van Vlaams-liberaal werd hij Vlaams-nationaal: "*Zelfs de zo verstandelijke en vérziende M. Minnaert*", schreef Leo Picard, "*thans hoogleraar in de zonnefysica, die me aanvankelijk gesteund had in de oppositie tegen Domela zag nu alle heil in een vlucht naar voren.*"⁽⁴²⁾

Bestuurlijke scheiding

In mei dat jaar kwam een groepje jongelui dat de anti-Belgische houding van dominee Domela Nieuwenhuis bijviel samen bij Minnaert thuis. Reimond Kimpe, Anton Thiry en oud-voorzitter van 't Zal wel gaan, Jules Van Roy, besloten een maandblaadje uit te geven met de sprekende titel *De Bestuurlijke scheiding*, dat er onmiddellijk in slaagde een aantal abonnees en leden te werven. Zij keerden zich in het blad niet alleen tegen de staat België maar ook tegen de leiding van de Vlaamse beweging. Bovendien verklaar-

De kindergroep van de Goede Tempeliers aan zee (Collectie Françoise Mahy)

den zij zich bereid een autoritaire politiek te voeren.⁽⁴³⁾ Kort voor het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog promoveerde Minnaert bij Mac Leod op plantenfysiologie.

Het verhaal over de betrokkenheid van enkele Gentse Goede Tempeliers bij het activisme zou hier kunnen eindigen ware het niet dat de geschiedenis zich - weliswaar afgezwakt - zou herhalen in de jaren 1930. Na het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog verklaarde Minnaert dat hij niet voor België wilde vechten. Hij organiseerde in de Normaalschool een opvang voor zieken en gekwetsten die hij gedurende een tweetal maanden leidde. De opvang werd ontruimd toen het Duitse leger voor Gent stond. Minnaert vluchtte op 12 oktober naar het Nederlandse Sluis, maar was na een week al terug en hervatte zijn wetenschappelijk onderzoek in de Plantentuin van de universiteit.⁽⁴⁴⁾ Om dan ook onmiddellijk, met Jan Derk Domela Nieuwenhuis als zijn geestelijke leider en met een kleine groep activisten de 'Jong-Vlaanderen' beweging op te richten met Domela aan het hoofd, Kimpe als secretaris en hijzelf als toegevoegd secretaris. Met de dominee als leidsman zou Jong-Vlaanderen in meer dan een culturele collaboratie verzeilen. In het beginselprogramma werd de verdwijning van de staat België geëist en de stichting van een vrije staat Vlaanderen.⁽⁴⁵⁾ In december 1914 gaf de Duitse kanselier Bethmann-Hollweg aan Von Bissing, gouverneur-generaal van België, de instructie om bij de Vlaamse bevolking de positie te verwerven van een natuurlijke beschermer en trouwe vriend. Daarom moest de Vlaamse taal bevorderd worden

en de Universit  de Gand vervlaamst. Die ‘Flamenpolitik’ kreeg enorme bijval van de actieve groep der Groot-Nederlandse militanten van Jong-Vlaanderen.⁽⁴⁶⁾ Met Kerstmis 1914 stuurde Domela Nieuwenhuis namens Jong-Vlaanderen een anonieme boodschap naar keizer Wilhelm II waarin hij de vernederlandsing van de universiteit vroeg en meteen ook de bestuurlijke scheiding van België. Domela Nieuwenhuis zag het groots. Hij droomde van een koninkrijk Vlaanderen, met een lid van het geslacht Nassau aan het hoofd, maar voorlopig onder Duitse bescherming.

Op voorstel van Leo Picard gaf Jong-Vlaanderen in februari 1915 het dagblad *De Vlaamsche Post* uit, met geldmiddelen onder meer bekomen via een vriend van Minnaert, Hermann Felix Wirth⁽⁴⁷⁾, censor op het bureau van de Duitse verantwoordelijke voor de pers, Von Keudell. Picard en enkele andere leden kozen echter voor een veel minder strak anti-Belgisch standpunt. Het kwam tot hevige spanningen die in september eindigden op een scheiding tussen Domelisten en Picardisten.⁽⁴⁸⁾

Minnaert was ondertussen in de lente van 1915 met geldige papieren, hem bezorgd door Wirth, naar Leiden vertrokken om er fysica en wiskunde te studeren met het oog op een professoraat aan de eventueel op te richten Vlaamse universiteit. De Duitsers lieten *De Vlaamsche Post* vallen, omdat het onverzoenlijke standpunt van Domela betreffende België hen nu plots ongelegen kwam. De ideeën van kanselier Bethmann-Hollweg kregen geen praktische uitvoering omdat de bezetter weinig medewerking ondervond bij de bevolking. Pas in oktober 1916 besloot Von Bissing de universiteit te vervlaamsen, ze werd geopend met veertig studenten.⁽⁴⁹⁾ Hoffmann werd rector, Minnaert werd gevraagd door professor De Bruycker om als docent experimentele fysica naar Gent te komen.⁽⁵⁰⁾ Minnaert nam zijn vriend Mahy aan als onbezoldigd assistent.

Na de nederlaag van Duitsland en de wapenstilstand verging het de activistische vrienden slecht. Hoewel ze lang buiten elke clanvorming bleef was Rosa De Guchtenaere actief geweest in de door de Gentenaar Jan Wannyn opgerichte Nationalistische Voorwacht, een niet-partijgebonden groep, die voorstander was van de oprichting van een Vlaamse staat. Zij kreeg vijftien jaar dwangarbeid en voerde zelf de verdediging op haar proces. Professor Hoffmann werd verbannen naar een sanatorium in Naumburg, waar hij kort daarop overleed. Cesar De Bruycker werd veroordeeld tot vijf jaar gevangenis, evenals Gaston Mahy. Jan Derk Domela Nieuwenhuis Nyegaard werd bij verstek veroordeeld tot de doodstraf. Marcel Minnaert kreeg vijftien jaar, maar zat ze niet uit. Hij week met zijn moeder eerst uit naar Zeist, waar ze neerstreken in een hoeve op het domein van de humanitaire kolonie Creestarchia, opgericht door Van Mierop en Felix Ortt: een kring van vegetariërs, niet-rokers en geheelonthouders. Jet Mahy kreeg een maand eenzame opsluiting in de gevangenis en werd dan plotseling vrijgelaten. Zij vertrok naar Nederland en vond onderdak bij de Minnaerts, waar zij wachtte op de regeling van haar vertrek naar de Verenigde Staten. Minnaert werd in Utrecht aangesteld als observator bij het Natuurkundig

Laboratorium in de afdeling Zonnewetenschappen en ging een schitterende wetenschappelijke carrière tegemoet. Hij verloofde zich met de Nederlandse Miep Coelingh. Hij hield contact met Jet en Rudy en bracht hen later een bezoek tijdens een reis door Amerika.⁽⁵¹⁾

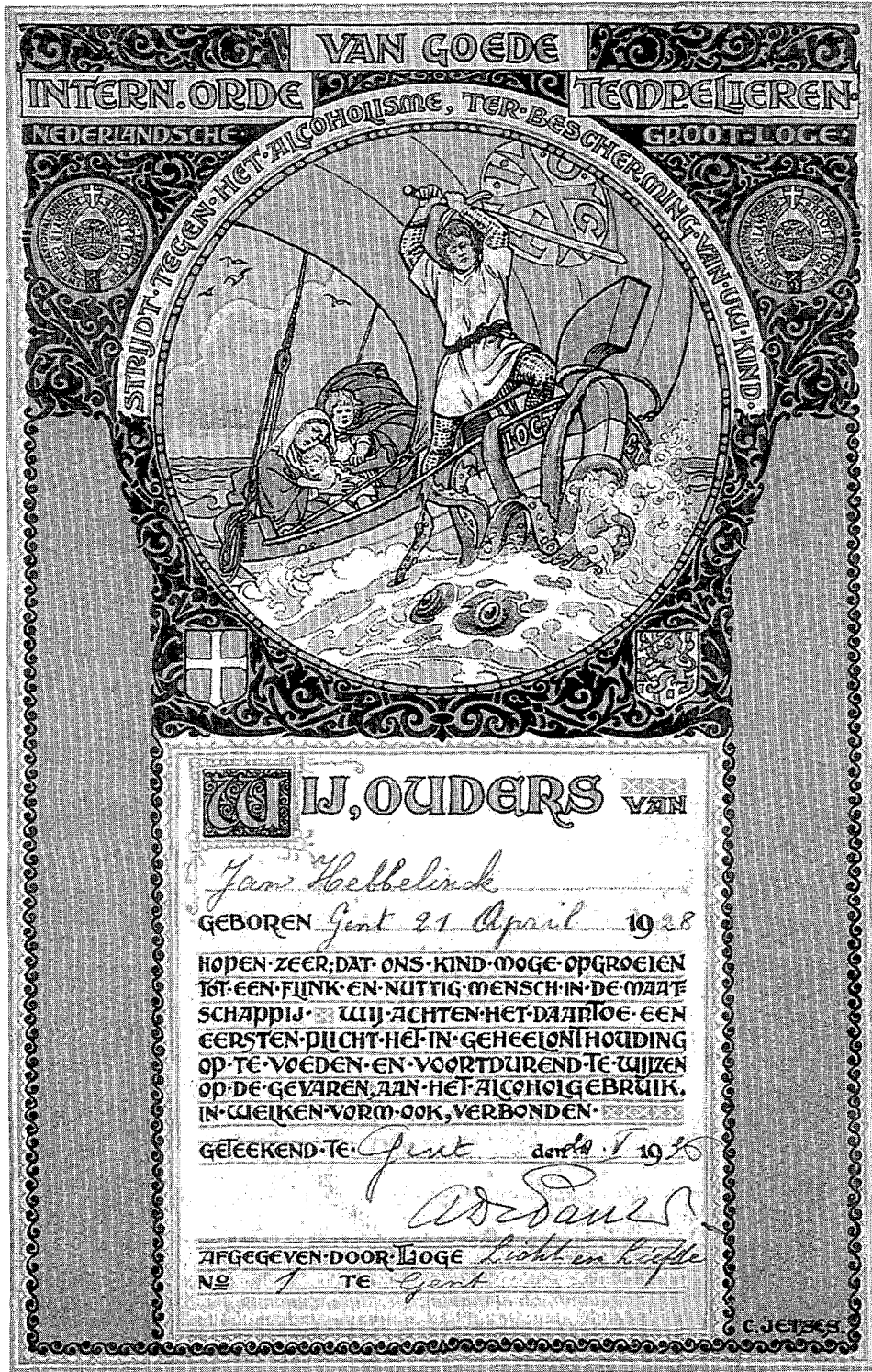
De veroordeling van de activistische leden van de GT schijnt niet tot speciale handelingen of eigen maatregelen van de logeleden geleid te hebben. Enkele van de belangrijkste activisten verlieten het land of overleden kort nadien. De Guchtenaere bleef gewoon lid en Mahy zal in de jaren 1930 een belangrijk aandeel hebben in de beslissingen. Kwaad bloed was er niet gezet.⁽⁵²⁾ Na haar vrijlating in 1921 engageerde De Guchtenaere zich onmiddellijk in de amnestiebeweging rond de figuur van August Borms. Zij werkte mee aan het Gentse Frontersblad *Voorpost* van Boudewijn Maes en werd secretaresse-penningmeester van Maes' eigen Vlaams-Nationale Partij die in 1929 het Vlaams Nationaal Verbond werd. Zij zou nog eenmaal aan de verkiezingen deelnemen in 1932 op de lijst van het Vlaams-nationaal Volksfront, tegen de officiële Vlaams-nationale lijst getrokken door Hendrik Elias. Zij behaalde slechts 290 stemmen. Zij overleed op 8 april 1942. Klaarblijkelijk waren de leden-activisten van de GT erin geslaagd, volgens de regel van de neutraliteit, hun politieke activiteiten buiten de bijeenkomsten te houden.

Actieve propaganda

Voor de jaren 1920 tot 1940 levert het archief slechts fragmentarisch materiaal op: enkele kwartaal- en jaarverslagen, losse verslagen en fragmenten van verslagboeken uit de jaren 1920 en vanaf 1933 tot 1947.

De activiteiten van de GT bleven zich toespitsen op het bestrijden van het 'alcoholkapitalisme' en op het ondersteunen van allerlei initiatieven voor de bestrijding van alcoholmisbruik. Ondertussen was op 29 augustus 1919 de beroemde wet Vandervelde van kracht geworden; hij voorzag de afschaffing van het gebruik van alle gedistilleerde drank. De Fédération des Sociétés antialcooliques belges d'Abstinence totale stelde zich vragen over de doeltreffendheid van de wet, die volgens haar onvolkomen was. Er werd verwacht dat de wet vooral een gunstig effect zou hebben op het drankverbruik in de kroegen, omdat thuis niet zoveel werd gedronken. Bier en wijn werden nochtans even gevaarlijk geacht als sterke drank, vooral daar algemeen aangenomen werd dat de stokers het alcoholgehalte ervan opvoerden. Toch was de Fédération geneigd de wet te verdedigen omdat hij, ondanks de imperfecties een ernstige verbetering betekende ten opzichte van het vorige systeem. De federatie ging ervan uit dat het alcoholmisbruik in 1918 in België verdwenen was door de oorlogsomstandigheden, maar gaf toe dat alcohol in allerlei vormen naar het front gestuurd was.

De wet van 1919 werd zeker beter toegepast dan de vorige en de economische crisis

Getuigschrift waarin de ouders zich akkoord verklaren met de toetreding van hun kind tot de Orde van Goede Tempeliers (Stadsarchief Gent)

van 1921 bewees dat alcoholisme samenging met voorspoed van de natie en niet met armoede. De hoge prijs van gedistilleerde alcohol had een sterke vermindering van het verbruik en de verkoop ervan in slijterijen teweeggebracht. De federatie staafde die vaststelling met enkele cijfers. Meer sluitingsdagen van kroegen (van 7 naar 15) was een goede zaak gebleken, het aantal cafés was bovendien fors gedaald (1912: 250.000, 1920: 152.000, 1921: 144.000) of 1 café per 53 inwoners, kinderen en vrouwen meegerekend.

Maar de federatie sprak ook van fraude door de verstrekkers van alcoholhoudende drank in de openbare gelegenheden en als bewijs van de nefaste invloed van sterke drank (porto, pinard, zwaar bier) voerde zij cijfers aan over de weerslag op de volksgezondheid gemeten aan het aantal gevallen van delirium tremens. In een bepaalde kliniek (Saint-Jean in Brussel) wezen de cijfers van het aantal opnames voor delirium tremens erop dat die verminderd waren in vergelijking met het jaar voor de oorlog, maar vanaf 1921 toch weer aan het stijgen waren. De brochure in dat verband zit in het archief van de GT maar door gebrek aan materiaal voor die jaren 1920 kan men slechts vermoeden dat zij het standpunt van de totale abstinentie handhaafden.⁽⁵³⁾

De Gentse GT hadden de wind in de zeilen in de jaren 1920. In 1926 werd Licht en Liefde aangeduid om het Nationaal Kongres voor Geheelonthouding en een tentoonstelling in de aula van de universiteit te organiseren. Rosa De Guchteneere was toen Hoofd-Tempelier.

De activiteiten van de GT beperkten zich niet tot vergaderen. Bijna altijd was er een voordracht ingelast over de evolutie van de alcoholkwestie. In de jaren 1950 kon die ook al eens gaan over een reis, met diaprojectie. Bij speciale gelegenheden werd een cultureel programma voor de leden gebracht met declamatie, uitvoeringen door de leden zelf van klassieke muziekstukken op de piano, het harmonium en de viool, zang, kleine voorstellingen en liederen uitgevoerd door het koor, en na de pauze hersengymnastiek, spelen en tafelvoetbal.⁽⁵⁴⁾

In de jaren 1930 trad een van de belangrijkste figuren van de Gentse Goede Tempeliers op de voorgrond. Louis Poppe jr. werd Hoofd-Tempelier en wist zich in de volgende jaren te omringen met een vaste groep waarin leden van de familie Mahy en anderen heel wat werk verzetten als secretaris of vice-tempeliers: E. Van Hecke, Gaston Coppitters, Germain Van der Heyden. Poppe jr. was afkomstig uit Zeeuws-Vlaanderen en geheelonthouder. Hij was sinds 1926 actief in de Gentse afdeling en vertegenwoordigde die in het Nationaal Comité tegen het Alcoholisme. Poppe was gehandicapt als gevolg van kinderverlamming en een bekend figuur in Gentse socialistische kringen. Tot na de Tweede Wereldoorlog was hij actief in de arbeidersjeugdbeweging, in spreekkoren en in het toneelgezelschap De Multatulikring, waarvan hij van 1932 tot 1946 penningmeester was. Hij regisseerde de Jubileumfilm van de Textielarbeiderscentrale (1938) en stichtte de Vereniging voor Alcoholvrij Weggebruik (VAW).⁽⁵⁵⁾ De loge Licht en Liefde bleef uiteraard steun verlenen aan allerlei initiatieven ter preven-

tie van alcoholisme. Zij verspreidde lectuur in instellingen waar mensen ondergebracht waren van wie kon verondersteld worden dat zij gevoelig waren voor alcoholmisbruik: in gevangenissen, hospitalen, kazernes. De GT betrokken politiekantoren in de verspreiding van hun publiciteit. Voor de ledenwerving werd niet alleen gecolporteerd, maar ook meegewerkt aan congressen en tentoonstellingen, en werden brochures uitgegeven.

Ook de Gentse afdeling werd geconfronteerd met de problemen van de economische crisis. In maart 1933 vroeg het Nationaal Comité tegen het Alcoholisme haar medewerking aan een campagne van Sobrietas om aan werklozen steun te ontnemen indien zij gedurende de werkuren in herbergen aangetroffen werden. Poppe was ertegen. Hij vond de maatregel gevaarlijk en zelfs onuitvoerbaar. Hij opteerde voor een programma voor algemene ontwikkeling en vakkennis voor werklozen.⁽⁵⁶⁾ Gaston Mahy viel hem bij.

Allerlei details wijzen erop dat Poppe een draagvlak voor de actie van de GT zocht in socialistische kringen. Hij drong er bij de BWP op aan meer maatregelen te treffen en na te gaan of het drankgebruik toenam bij een stijgend inkomen. Hij veronderstelde dat een dalende conjunctuur een daling van het drankgebruik zou meebrengen maar dit was zeker niet het geval in België waar volgens officiële cijfers de consumptie van bier en sterke drank steeg, maar het wijngebruik lichtjes daalde. Hij vroeg de Socialistische Internationale zich tot de aangesloten partijen te wenden en in elk land een onderzoek in te stellen naar de evolutie van alcoholgebruik in verband met de welstand der arbeidersbevolking en de conjunctuur van de samenleving. Voorts drong hij aan op samenwerking met de neutrale drankbestrijdersverenigingen.⁽⁵⁷⁾ Eveneens op zijn vraag stond de hoofdredacteur van *Vóoruit* toe dat in het dagblad wekelijks een halve kolom werd gebruikt voor propaganda tegen drankgebruik.⁽⁵⁸⁾ Aan de Socialistische Radio Omroep SAROV vroeg hij om in zijn uitzendingen te mogen spreken over drankbestrijding en arbeidersbeweging. In augustus werd een voordracht gepland voor de Socialistische Jonge Wacht.⁽⁵⁹⁾ In 1937 werd contact opgenomen met een commissie van de BWP waaruit verscheidene wetsvoorstellen ter beperking, regeling en monopolisering van het drankverbruik voortvloeiden. Op een bijeenkomst van de Transportarbeidersbond werden pamfletten uitgedeeld.⁽⁶⁰⁾

Uit het verslagmateriaal van de jaren 1930 blijkt dat de loge Licht en Liefde door haar publicitaire ijver gevaarlijk dicht bij het vaarwater kwam van de Vlaamsgezinde politieke en culturele kringen. Had het avontuur van de activisten tijdens de Eerste Wereldoorlog bij sommigen sporen nagelaten? Enkele broeders deden in ieder geval moeilijk over het programma van een Franco-Belgisch ontmoetingsweekend, georganiseerd in samenwerking met broeder Jean Tanguy uit Frankrijk. Ook het voorstel om op een avondzitting in de aula van de universiteit de propagandafilm *Pierrette* te vertonen met medewerking van de Filmuniversiteit bezorgde enkele leden zure oprispingen. De

universitaire filmclub was echter gesloten in augustus. De keuze viel dan op de cinema Oud-Gent aan het Zuidpark 'als dit niet te duur uitviel'. 's Zondags werd de 'boottocht op de Leie na het middagmaal' een groot succes genoemd. In het geheel namen een zeventigtal GT deel aan de ontmoetingsdag, samen met twintig Fransen, tien Brusselaars, een aantal Engelsen, Nederlanders en zelfs Nieuw-Zeelanders.

Omstreeks mei 1935 ontstond het plan om een propaganda-actie te voeren voor geheelonthouding in het kader van de IJzerbedevaart. De inrichter van de bedevaart, professor Frans Daels⁽⁶¹⁾, ging akkoord. Hij stelde voor twee mannen te paard met plakaten te laten rondrijden. Hij bedacht eveneens een drietal leuzen tegen het gebruik van alcohol voor een groots opgezette affichecampagne. De tekst van de affiches luidde: 'Voor Vlaanderen groot / Voor Vlaanderen sterk / Gezond lichaam, gezonde geest / Daarom: Geheelonthouding van alcoholische dranken'. De GT zouden colporteren met 2500 exemplaren van hun blad *De Goede Tempelier* en ze lieten 10.000 affiches drukken voor de IJzerbedevaart op 18 augustus zelf. Zij vroegen de medewerking van pater Maas⁽⁶²⁾ en pastoor Dusautoir van Sobrietas (Brugge) om de affiches in Brugge en Antwerpen uit te hangen. Er werd ook contact opgenomen met dr. Goosenaerts om propaganda te maken op de Vlaamse wetenschappelijke congressen. Van die kant kwam geen antwoord.⁽⁶³⁾ Om het evenwicht te bewaren waren ook 10.000 affiches gedrukt voor Brussel en 5000 om in Gent te verspreiden ter gelegenheid van de viering van het 50-jarig bestaan van de BWP.

Hier en daar duiken in de verslagen gegevens op waardoor we iets meer vernemen over sommige standpunten van de GT in verband met de bredere ideologische context. Op de vraag van het Algemeen Vlaamsch Geheelonthoudersverbond om vier van hun circulaires te verspreiden antwoordden ze negatief "*daar zij[...] nogal erg anarchistisch zijn en antimilitaristisch gezind zijn worden zij niet geschikt bevonden om door de loge verspreid te worden*".⁽⁶⁴⁾ En iets later, toen zuster De Sweemer aan de loge een houtsnede van Joris Dille schonk voor de versiering van het lokaal, werd eerst onderzocht of dit wel kon "*daar zij een sterke antimilitaristische strekking heeft*".⁽⁶⁵⁾ Het is niet verwonderlijk dat de GT zich in de jaren 1930 afzetten tegen antimilitarisme alhoewel een regel van hun charter het streven naar vrede en ontwapening was. De historicus Ger Harmsen constateert een gelijkaardige evolutie in zijn studie over de geschiedenis van de studentenbeweging in Nederland in die jaren. Het antimilitarisme verloor steeds meer invloed nu land na land de prooi werd van het fascisme. Met ontwapening en geweldloosheid alleen kon het fascisme niet tegemoet getreden worden.⁽⁶⁶⁾

Het laatste kwartaal van 1936 werd als niet schitterend geëvalueerd. Er waren tien zittingen bijgewoond door gemiddeld zeven zusters, zeven broeders, drie bezoekers en een kandidaat. Dit verzuim werd toegeschreven aan de winterperiode en de heersende griep epidemie. Het ledental groeide niettemin traag en bestond uit 'al goede elementen'. Geen enkel lid had de belofte verbroken. De jeugdwerking met pinkster-

Pinksterkamp te Vloesberg, 1930. v.l.n.r. Marcel De Schepper, Paula De Guchtanaere, Rachel Oosterlinck, Gusta De Guchtanaere, Marcella Dhavé, Frans Haentjens (Stadsarchief Gent)

kampen en het jeugdblaadje *De Bron*⁽⁶⁷⁾ droegen wel de tevredenheid weg. Bijeenkomsten werden afgesloten met een wafelbak, een kopje chocolade of koffie, 'de zenuwen ontlast door spel, dans of zang'. Een klaasfeest en een kerstfeest sloten het jaar af.⁽⁶⁸⁾

De jeugdloge bestond al geruime tijd. Gaston Coppitters, een der oudste nog levende leden van de Gentse GT, vertelt in het interview dat ik met hem had hoe hij lid werd. Hij ging naar de lagere jongensschool in de Geitestraat en werd door zijn meester Toon De Pauw gevraagd om 's zaterdagsnamiddags te komen spelen in een 'anonieme' speelgroep die De Pauw samen met onderwijzer Rieder van de Acaciastraat had opgericht. Drinken, roken, gokken en vloeken waren er verboden. Na een jaar werd de jongen dan voorgesteld om lid te worden van de kinderloge der GT. Coppitters herinnert zich hoe hij voor de leider samen met andere jongeren een kring moest vormen, de broedergroet moest brengen en de belofte van geheelonthouding aflegde. Hij vindt het nu nog altijd spijtig dat er te weinig meisjes in de groep zaten.⁽⁶⁹⁾ Tijdens zijn legerdienst had hij, op één incident na, nooit last van zijn reputatie van geheelonthouder.

Voor de periode tussen 1937-1940 en van de Tweede Wereldoorlog ontbreken documenten.⁽⁷⁰⁾ Tijdens de Duitse bezetting was de IOGT verboden omdat zij een internationale vereniging was. De Gentse GT kwamen niet bijeen, hoewel Coppitters vermoedt dat het bestuur nu en dan in het geheim vergaderde. De eerste vergadering na het einde van de oorlog, bij Poppe thuis, werd besteed aan een bespreking van de 'ontrouw' aan de belofte van de gelijkwaardigheid van alle mensen volgens het beginselprogramma. Er waren klachten binnengekomen tegen een vijftiental leden betreffende "*nationaal-socialistische leer- en levensbeschouwing die niet in overeenstemming te brengen zijn met onze principes van broederschap en gelijkheid*".⁽⁷¹⁾ Er werd beslist hen te schorsen en hun een beschuldigende brief te zenden. Ze kregen recht op antwoord en zouden gehoord worden in het volksgebouw Verbroedering in de Meibloemstraat. Sommigen van de beschuldigen wilden niet uitgesloten worden, anderen ontkenden, een ander had bezwaar tegen het lokaal dat te socialistisch was. Het besluit was dat Poppe een brief opstelde gericht aan de secretaris van de Wereldloge (Loge suprême) die dan al of niet een schorsing zou uitspreken.⁽⁷²⁾ Over heel die zaak is in het archief van de GT-Gent niets meer terug te vinden. Volgens Coppitters⁽⁷³⁾ verschenen, behalve een paar uitzonderingen, de geschorste leden voor de groep waar zij moesten "*afzien van de theorie over de rassenongelijkheid en daarna de belofte van broederlijkheid opnieuw afleggen*". Een van de beschuldigen was Gaston Mahy en hij bleek in 1946 nog altijd lid te zijn. Naar aanleiding van een nieuwe ontmoeting in 1946 met de Grande loge franco-belge en een twaalfstal Goede Tempeliers van Brussel, schreef Jean Tanguy: "*Désolé d'apprendre les troubles survenus dans votre Loge.*" Hij zou contact opnemen met Mahy over de organisatie van een avond in Brussel. Bij een volgend contact logeerde Tanguy 'chez frère Mahy'.⁽⁷⁴⁾ Coppitters vertelde me dat Mahy helemaal geen kwade kerel was. Tijdens de oorlog had Armand Verspeeten sr. in Mahy's ketelmakerij aan de Ferrerlaan gewerkt om te vermij-

den dat hij verplicht tewerkgesteld zou worden in Duitsland.⁽⁷⁵⁾ Drie leden van de jeugdloge waren tijdens de oorlog omgekomen 'door handelingen der Duitsers': Hanquart, Henri Minnaert en Raoul Bontinck.⁽⁷⁶⁾

Heropleving

Nadat het lastige onderzoek betreffende enkele foute leden achter de rug was, hernam de loge Licht en Liefde na de Tweede Wereldoorlog als eerste van de Belgische loges de normale werking. Een stimulans daartoe was alvast de viering, in 1951, van het eeuwfeest van de IOGT in Stockholm, met 40.000 afgevaardigde deelnemers. De Gentse GT stuurden ook afgevaardigden naar een openluchtfest in Apeldoorn waar 1500 GT waren samengestroomd.⁽⁷⁷⁾ Poppe had het bij die gelegenheid in het nieuwe blad van de Gentse loge *Vriend of vijand* nog eens over August Forel, stichter van de neutrale orde van de GT.⁽⁷⁸⁾ Met dit nieuwe tijdschrift, dat opgericht werd naar aanleiding van het eeuwfeest en dat drie maal per jaar op 5000 exemplaren gedrukt zou worden, wilden de Gentse GT een breder publiek bereiken. Poppe deed de redactie en was verantwoordelijke uitgever. Het werd gedrukt in Gent bij het socialistische Het Licht.⁽⁷⁹⁾ Een viertal jaar nadien werd de oplage tot 2000 teruggebracht.

Het doel van het blad was het alcoholvraagstuk op een zakelijke en rustige manier aan te pakken. De GT verzamelden daartoe wetenschappelijke gegevens uit binnen- en buitenland, publicaties, statistieken, rapporten, onderzoeken en krantenartikels en richtten zich met dat blad in het bijzonder naar personen en groepen die druk konden uitoefenen als er belangrijke beslissingen in de lucht hingen: leden van Kamer en senaat, onderwijskrachten, bestuursleden van belangrijke organisaties, vakverenigingen, toeristische en sportorganisaties, verpleegsters.

De loge Licht en Liefde speelde de bal om leemten in de wetgeving te becommentariëren en de toepassing van wetten terzake op te sporen en eventueel aan te klagen. De caféhouders waren al in 1932 in de aanval gegaan tegen een voorstel tot herziening van de wetgeving op het alcoholverbruik. Zij eisten een volledige vrijmaking van de verkoop, wat de inzet werd van een vinnige parlementaire strijd. De BWP nam toen contact op met Belgische verenigingen voor alcoholbestrijding. Toen er na de Tweede Wereldoorlog weer eens sprake was om de wet Vandervelde van 1919 te wijzigen, sloten de GT zich aan bij de eisen van het Nationaal Comité tegen het alcoholisme: handhaven van het verbod in het openbaar sterke drank te verbruiken, te verkopen en publiciteit te voeren en in stand houden van het verbod opgelegd aan de cafébazen om in hun zaak enigerlei sterke drank in voorraad te hebben. Als sanctie stelden zij voor om vanaf de eerste overtreding, samen met een boete, een tijdelijke sluiting van de zaak op te leggen.⁽⁸⁰⁾

De GT hielden nog altijd scherp de publiciteit voor alcohol in het oog, overigens zonder veel resultaat. In 1957 stuurden ze een protestbrief naar het college van burgemeester en schepenen in verband met een Bruegels Bierfestival te Gent. Het Stadsbestuur beloofde dat de politie een oogje zou houden op de verkoop en voorts bleef alles zoals het was.⁽⁸¹⁾ Ook een protestbrief uit 1962 naar de redactie van de *Natuurvriend*, blad van de Arbeiders Toeristenbond, naar aanleiding van een artikel met de titel *Waar de wijn de meest democratische drank is: Beaujolais*, bleef zonder antwoord.⁽⁸²⁾ Voor geheelonthouders werd het moeilijk opboksen tegen een toenemende genotzucht als gevolg van de verbetering van de kwaliteit van het leven. Wat was er eigenlijk mis met het drinken van een goed wijntje dat men vanuit Frankrijk gemakkelijk over de grens kreeg? Het toerisme naar Frankrijk was niet meer te stuiten. Denise Hebbelinck situeert, in het interview dat zij later gaf, het 'verval' al na de Tweede Wereldoorlog: "*De oorlogen deden de organisatie ook geen deugd en de jongste generaties voelen weinig voor de oude idealen [...] de belangstelling voor de nieuwe wereld na de oorlog overheerst alles, men wil vrij zijn en volop genieten van het leven.*"⁽⁸³⁾

Behalve het signaleren van allerlei zaken die het alcoholisme in de hand konden werken, richtten de Goede Tempeliers nu ook hun pijlen op een nieuw, zich snel verbreidend fenomeen van de beginnende consumptiemaatschappij: de dood door verkeersongevallen. Professor dr. Fr. Thomas, bestuurder van het laboratorium voor gerechtelijke geneeskunde van de Gentse universiteit toonde aan dat de helft van de verkeersongevallen veroorzaakt werd door alcoholgebruik. Naar aanleiding van een tentoonstelling in de Handelsbeurs van Gent, van 15 tot 17 april 1957, van affiches over het thema *Alcohol en Verkeersongevallen* ingericht door het Nationaal Comité tegen het Alcoholisme, waren de GT er als de eersten bij om een verplicht bloedonderzoek na verkeersongevallen te eisen.⁽⁸⁴⁾ Het thema is nu, een halve eeuw later, meer dan ooit actueel.

Ook de jonge Goede Tempeliers hadden na de oorlog opnieuw de wind in de zeilen. In 1954 werd De Belgische Goede Tempeliers Jeugd opgericht. De eens in Gent zo bloeiende jeugdclub Hou ende trou die tijdens de oorlog in verval geraakt was, werd nieuw leven ingeblazen op 3 oktober. De groep werd geleid door Marcel Hebbelinck, geassisteerd door Diane Rossel. De Gentse IOGT-jongeren maakten publiciteit voor hun zaak. Zij trokken met een propagandafilm, ingeleid door Rossel, naar de 5e en 6e klassen van de stadsscholen. De voornaamste publicitaire actie was gericht op het deelnemen aan jeugdkampen die jonge geheelonthouders over de grenzen heen bijbrachten. In Beekbergen (NL) in 1954 en in Bouillon, waar tijdens een Franco-Belgisch paaskamp van 7 tot 14 april 1955 het contact met de Fransen weer opgenomen werd.⁽⁸⁵⁾

Denise Hebbelinck voor de vlag van de Gentse afdeling van de Internationale Orde der Goede Tempeliers (Stadsarchief Gent)

De Hebbelincks: allround geheelonthouders

Louis Poppe had als Hoofd-Tempelier heel wat jaren meegedraaid en de redactie van *Vriend of vijand* nam hem meer en meer in beslag. Hij werd voor het administratief werk bijgestaan door Denise Hebbelinck die bijna vier decennia minutieus de verslagen van de wekelijkse vergaderingen optekende. Deze samenwerking werd rond 1960 nog versterkt toen haar broer Marcel vanuit de jeugdactie op de voorgrond kwam. De ouders van Denise en Marcel, Albert en Henriette Hebbelinck, waren pioniers van de vegetarische voeding. Hun winkel Natura in de Kortrijksepoortstraat was in Gent de enige zaak waar vegetarische producten en fruitsappen verkocht werden. Albert Hebbelinck was een selfmade man met een bijzondere belangstelling voor vegetarisme, gezonde voeding, sport en de vredesactie. De geheelonthouding maakte deel uit van een veel ruimer humanitair idealisme. Albert overleed op 16 maart 1967. Marcel Hebbelinck werd geboren op 20 oktober 1931 en was door zijn ouders al vroeg betrokken in de onthoudersbeweging, eerst als heel jong lid bij de kinderloge en later als leider van de Goede Tempeliersjeugd. In februari 1960 promoveerde hij tot doctor in de lichamelijke opvoeding aan de RUG op *Spijtarbeid en ethylalcohol*.⁽⁸⁶⁾ Zijn onderzoek spitsde zich toe op het verband tussen de voeding en de fysiologie, en meer specifiek op het aspect van de sport. Hij nam het secretariaat waar van het Centrum voor studie, behandeling en preventie van alcoholisme en toxicomanieën en was vice-president van de International Good Templar Youth Federation. Marcel was ook zelf een sportman en levenslang vegetariër. Hij was de voortrekker van de Vlaamse Vegetariërsvereniging, ondertussen overgenomen door het Ethisch Vegetarisch Alternatief (EVA) in Gent en oud-voorzitter van de European Vegetarian Union. Hij is auteur van talrijke publicaties en directeur van de boekenreeks *Medicine and Sport Science*.⁽⁸⁷⁾

In de jaren 1950 kwam bij de Gentse GT naast alcoholonthouding het vegetarisme op de voorgrond. De vergaderingen daaromtrent hadden plaats ten huize van Albert en Henriette Hebbelinck of in de Milkbar aan het Zuid, geopend in mei 1956.⁽⁸⁸⁾ De GT bestempelden de oprichting van een milkbar als een vorm van positieve drankbestrijding, die aansloot bij de actie van de regering om het verbruik van meer melk in de voedingsgewoonten te stimuleren. Het ging de Goede Tempeliers toen ook financieel iets beter voor de wind. Het ministerie van Volksgezondheid kende hen een subsidie van 35.000 fr. toe die enkel aan curatieve verenigingen mocht besteed worden.⁽⁸⁹⁾

Het aantreden van Marcel en Denise Hebbelinck als boegbeelden van de Gentse GT-afdeling viel samen met de herdenking van het 50-jarig bestaan ervan. De IOGT van Kristiaanstad (Zweden) gaf een royaal cadeau, met name een nieuwe vlag. Het taalgebruik werd ook stilaan moderner. De aanspreking zusters en broeders werd vervangen door dames en heren, de term 'inwijding' door 'installatie'. "*Van de logegebrui-*

ken blijven er in Gent maar drie over [...] de strenge en geheimzinnige structuur met haar graden, wachtwoorden, regalia en andere gebruiken hebben we achter ons gelaten [...]”, getuigde Denise Hebbelinck.⁽⁹⁰⁾ Begin 1963 werd de Gentse afdeling een vzw. Enkele jaren na het overlijden van Poppe jr., in 1974, begon Licht en Liefde te slabakken en leek een gelijkaardige evolutie door te maken als zoveel afdelingen van de ‘traditionele partijen en zuilen’. De groep verloor stilaan greep op de jeugd. In 1986 werd geklaagd over de daling van het aantal bezoekers aan de zittingen. De oorzaak werd gezocht in een groter aanbod aan activiteiten overal in de stad en in ‘gemakzucht’. De vergrijzing had toegeslagen, verjonging kwam er niet; zelfs al hadden de Goede Tempeliers het begrip verslaving verbreed naar drugs en tabak toe. Het contact met de IOGT in andere landen werd intenser. Het Zweedse model trok de Gentse GT erg aan. Denise Hebbelinck leerde Zweeds om de methode en de werking ter plaatse te bestuderen. De IOGT had in Zweden eigen bibliotheken, vakantiecentra en volkshogescholen.

De viering van de vijfenzeventigste verjaardag met een tentoonstelling in het Toreken aan de Vrijdagmarkt, met heel interessant materiaal van de IOGT in Gent en wereldwijd, was een laatste opflakking.⁽⁹¹⁾ In 1989 werd de subsidie van het ministerie van Volksgezondheid, zonder nadere toelichting, van 48.000 fr. op 11.000 fr. teruggebracht. Licht en Liefde moest nu zien rond te komen met die som, plus 14.000 fr. van de Stad Gent, 20.000 fr. van de Provincie Oost-Vlaanderen en 9000 fr. van het ministerie van Cultuur.⁽⁹²⁾

Het laatste lid, een brigadier van politie, werd ingeschreven op 15 oktober 1994. Op 11 maart 1998 werden de boeken gesloten en de Goede Tempeliers ‘slapend’ verklaard.

Tot slot

Hoe kan men de betekenis en de impact inschatten van een kleine fractie van een sociale beweging die hooguit ca. 435 leden had in de loop van haar bijna tachtigjarige bestaan? Aan de hand van haar geldmiddelen, van haar activiteiten waar in de beginjaren nauwelijks mee naar buitengekomen werd? Aan de hand van het aantal personen die stilaan bij herdenkingsgelegenheden verschenen? Aan de overheidssteun? Dit alles kan misschien opgeteld en geëvalueerd worden. De inzet van de leden en van mensen die hun hele leven in dienst stellen van een ideaal en er hun leven naar inrichten kan niet gemeten worden. Uit de weinige getuigenissen van hen die het beleefd hebben komen weinig meetbare gegevens naar voor, wel een beeld van hun persoonlijke ervaringen in de vereniging.

Na de opening van de tentoonstelling in 1987 werd Denise Hebbelinck geïnterviewd voor het dagblad *Het Nieuwsblad/De Gentenaar*. Ze zei dat de GT niet te vergelijken waren met de AA. De leden waren geen alcoholici, ze vormden geen praatgroep,

maar een beweging die de strijd tegen de sociale dwang aanbod. In de verslagen worden geregeld gevallen vermeld van mensen met een alcoholprobleem, die dan doorverwezen werden naar een dokter of met wie iemand van het bestuur ging praten. Volgens Gaston Coppitters kon Louis Poppe als geen ander met mensen die hervielen praten en ze bewegen om niet meer naar de fles te grijpen. De sanctie tegen een lid dat de belofte om niet te drinken verbrak bleef nochtans streng: uitwijzing.⁽⁹³⁾

Na de Tweede Wereldoorlog was Licht en Liefde de enige nog bestaande afdeling van de IOGT in België. Groot succes heeft zij nooit gekend, ook niet bij de vrijzinnige beweging. Marcel Hebbelinck schreef mij hierover: "*In de zestiger jaren - toen we nog in Gent woonden - heb ik als lid van het HV getracht bij de vrienden van het Humanistisch Verbond interesse te wekken voor de geheelonthouding en de hulp aan alcoholisten, maar dit was boter aan de galg. [...]. Ik heb ook enkele malen contact gehad met de AA, maar daar was de geest totaal verschillend en voelde ik niet dezelfde idealistische geest van broederschap, van actief deelnemen aan het streven naar vrede, noch het cultureel/educatieve accent van de IOGT.*" Voor hem bestaat Licht en Liefde nog altijd: "*Wij zijn nu echter met een kleine (een vijftiental leden) groep overgebleven en hebben de loze 'Licht en Liefde', want dat was de naam, in feite opgeschort. We hebben altijd gehoopt nieuwe leden aan te trekken, maar tevergeefs.*"⁽⁹⁴⁾ Ondertussen werkt in Gent onder de koepel van het Humanistisch Verbond de groep SOS Nuchterheid met aanspreekpunten in Oudenaarde, Ronse, Aalst, Antwerpen, Sint-Niklaas, Blankenberge, Koksijde, Kortrijk, Leuven en Tienen.

- (1) De Orde der Tempeliers (1118-1312), zie L.C. KUMPS, *Wahrheit en Dichtung in de volkse Tempelierssage in Vlaanderen*. In: *Miscellanea Prof. EM. K.C. Peeters*. Antwerpen, 1975, p. 173-194; L. CHARLES, *De mondelinge overlevering en de vervalsing van het historisch beeld: de Tempeliers in het baljuwschap Vlaanderen*, UGent, licentiaatsverhandeling, 1983.
- (2) Arthur De Sweemer, lid van de Socialistische Jonge Wacht, voorzitter Arbeiders Jeugd Verbond, 1931-1933; hoofd Propaganda- en Verkoopdienst dagblad *Vooruit*; hoofdredacteur van het socialistisch weekblad *De Werker*, volksvertegenwoordiger.
- (3) Interview met Denise Hebbelinck door Willy De Buck, *De Internationale Orde der Goede Tempeliers*, 75 jaar in Gent. In: *Het Nieuwsblad/De Gentenaar*, 28/08/1987.
- (4) Zie D. DE WEERDT, *De Sartons in België*. In: *Brood & Rozen. Tijdschrift voor de Geschiedenis van Sociale Bewegingen*, (1999)1, p. 53-71.
- (5) In 1933 is er sprake van 222.261 leden in Zweden, 102.000 in Engeland, 50.000 in Duitsland, 61.154 in Noorwegen.
- (6) Geboren op 1 september 1848 in Morges (Zwitserland). Studeerde geneeskunde in Zürich (1866-1871), hersen-anatomie en -microscopie aan diverse universiteiten.
- (7) *XXVème anniversaire de la Ligue patriotique contre l'Alcoolisme. Premier Congrès national contre l'Alcoolisme*. Compte rendu, Liège, août 1905. Rapport de M. de Momiandre, président (de la session), p. 345-347.
- (8) Auguste Ley, overleden 10 januari 1956, psycholoog, criminoloog, pedagoog, psychiater; streed voor de verbetering van de situatie van geesteszieken; een der stichters van de Nationale Bond voor Geesteshygiëne; geheelonthouder en volgeling van Forel in de strijd tegen alcoholisme (Stadsarchief Gent (SAG), Diverse Kleine Fondsen 110, Internationale Orde der Goede tempeliers, nr. 26, *Vriend of vijand*, VI(maart 1956)1).

- (9) E. VANDERVELDE, *Souvenirs d'un militant socialiste*, Paris, 1939, p. 136-137; de *Essais socialistes: L'alcoolisme, la religion, l'art* van Vandervelde verschenen in Parijs, 1906.
- (10) SAG, DKE 110, nr. 26, *Vriend of vijand*, XX(mei-juni 1970)2, p. 5.
- (11) J. JACOBS m.s.c., De Internationale Orde van Goede Tempeliers. In: *Onthouding*, VII(1913)2, p. 85-91.
- (12) J. JACOBS, De Internationale [...], p. 86.
- (13) Pierre Hoffmann geboren op 4 juni 1851 in Rosport, Groothertogdom Luxemburg; studeerde klassieke talen in Bonn; gaf gedurende zes semesters (1872-1875) les aan de hogeschool van Straatsburg en hervatte zijn filologische studies in 1876. Van 1878 tot 1883 gaf hij les aan het gymnasium van Straatsburg; behaalde in 1883 het doctoraat in letteren en wijsbegeerte, filosofie en ethica, aan de Universiteit van Tübingen.
- (14) SAG, DKE 110, 19, *L'Abstinence et nos habitudes sociales*, Premier Congrès annuel des abstinents belges, Bruxelles, 22 juillet 1911. Bruxelles, 1911 (Fédération des Sociétés belges d'Abstinence totale. Publication, 1), p. 1-8.
- (15) Geboren op 16 april 1854 in een intellectueel en liberaal milieu; studeerde biologie in Utrecht; in 1879 benoemd tot buitengewoon hoogleraar histologie aan de Universiteit van Amsterdam.
- (16) Felix Louis Ortt, Groningen (1866-1959); voorzitter van de Nederlandsche Vegetariërsbond, opgericht door A. Verschoor in 1894; richtte in 1901 de Rein Leven-beweging op.
- (17) Jacob van Rees (1854-1928), geboren in een liberaal intellectueel milieu; vader Otto van Rees was hoogleraar rechtsgeleerdheid en statistiek aan de Universiteit van Utrecht. Jacob studeerde biologie en werd benoemd tot buitengewoon hoogleraar histologie aan de Universiteit van Amsterdam. Daarnaast was hij ook actief in de Rein Leven-beweging. In 1892 werd hij lid van de Nederlandsche Propagandaclub voor drankbestrijding. Hij was aanwezig op het Internationaal Drankbestrijdingscongres van Bazel, waar hij contacten had met Bunge, Kröpelin en Forel. Hij volgde in 1919 Forel op als Groot-Tempelier der neutrale OIGT in Nederland in 1919 (A. ARRIENS, Professor dr. Jacob van Rees (Bestevaer)). In: *Vriend of vijand*, II(maart 1952)2.
- (18) Ook vermeld, na een bijdrage over August Forel, in de rubriek Grote figuren uit de drankbestrijding; Jacob van Rees. In: *Vriend of vijand*, II(maart 1952)2.
- (19) Lodewijk van Mierop (1876-1930), studeerde wis- en natuurkunde te Leiden en theologie te Amsterdam; kwam in maart-april 1902 naar Blaricum; medewerker in de drukkerij Vrede; was een der leiders van de Rein Leven-beweging (M.W.J.L. BOERSEN, *De Kolonie van de Internationale Broederschap te Blaricum, Historische Kring Blaricum*, 1987).
- (20) Zie B. MANTEL, *Inventaris van het archief van Jacob van Rees*, Amsterdam, Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis.
- (21) Liberaal Archief Gent, *Archief Willemsfonds*, P. Hoffmann, Gent, 43.2.530.
- (22) In oktober 1907 werd de eerste klas van het middelbaar onderwijs met een Latijnse afdeling geopend. De school groeide uit tot een volledig lyceum, met de steun van het Stadsbestuur. Het lyceum werd door de Duitse bezetter gesloten in 1917, omdat het beschouwd werd als een haard van antigermanisme. Na de wapenstilstand werd de school onmiddellijk heropend en erkend als stedelijke instelling. (M. STEELS, *Geschiedenis van het stedelijk onderwijs te Gent, 1828-1914*, Gent 1978, p. 306). Na de Tweede Wereldoorlog werd het overgenomen door de Staat (in 1947).
- (23) Voor Rosa De Guchteneere werden ook geraadpleegd: Liberaal Archief Gent; Archief Willemsfonds, afdeling Gent en afdeling Ledeberg; M. VAN GINDERACHTER, De ongekroonde koningin van Vlaanderen: Rosa De Guchteneere herdacht 1895-1942. In: *Wetenschappelijke Tijdingen*, LX(2001)2, p. 96-113; M. VAN GINDERACHTER, *Mythen en martelaren in het Vlaams-nationalisme: de beeldvorming rond Rosa De Guchteneere, 1875-1942*. In: *Tijdschrift voor Geschiedenis*, CXIV(2001)3, p. 394-410; D. VANACKER, *Het aktivistisch avontuur*, Gent, 1991.
- (24) Jan Derk Domela Nieuwenhuis Nyegaard (1870-1955), predikant, publicist, flamingant en activist, was een neef van de christen-anarchistische dominee Ferdinand Domela Nieuwenhuis en de oom van de Nederlandse historicus Pieter Geyl, de grondlegger van de Groot-Nederlandse geschiedschrijving. Hij verliet de Lutherse geloofsgemeenschap en ging over naar de Nederlandse Hervormde Kerk. Zijn eerste post

- bekleedde hij in de Belgische Zendingkerk te Oostende waar hij bevriend werd met de dichter-geneesheer dr. Eugeen Van Oye, oud-leerling van Guido Gezelle. (*Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde te Leiden*, p. 56-57; *Biografisch Woordenboek van Nederland*; L. MOLENAAR, *De rok van het universum: Marcel Minnaert astrofysicus 1893-1970*, Amsterdam/Leuven, 2003, p. 73; L. PICARD, *Geschiedenis van de Vlaamse en Groot-Nederlandse beweging*, II, Antwerpen, 1959, p. 266.
- (25) L. BUNING, *Het strijdbare leven van J.D. Domela Nieuwenhuis Nyegaard: Vlaming door Keuze*, Buitenpost, 1976, p. 37-49.
- (26) SAG, DKF, 110, nr. 1, DKF nr. 2, Grondwet van de Internationale Orde der Goede Tempeliers. Uitgave van de Internationale Loge, 1930; T. VLEEMING, *Zestig vragen en antwoorden over de IOGT*, Oudeschoot bij Heerenveen: Grootloge IOGT, 1933; B. JUELICH, *Catechismus, bewerkt naar de Duitse Kleiner Guttemplar Katechismus*.
- (27) L. BUNING, *Het strijdbare leven [...]*, p. 6.
- (28) SAG, DKF, 110, nr. 3, IOGT, Gent Constitutieboek. Er moeten in Gent meerdere loges bestaan hebben. In het Constitutieboek worden vier leden vermeld van de loge Vertrouwen nr. 11, Acaciastraat, die overkwamen naar Licht en Liefde in 1918.
- (29) J. JACOBS, *De Internationale [...]*, p. 85-91.
- (30) Marcel Gilles Jozef Minnaert (1893-1970), geboren in een liberaal en Vlaams onderwijzersgezin. Zijn moeder was onderwijzeres in Brugge, zijn vader was leraar talen, aardrijkskunde en wetenschappen aan de Rijksnormaalschool voor jongens in Gent. Oom Gilles Désiré Minnaert was algemeen inspecteur van de lagere scholen van Gent; bevorderde het gebruik van Nederlandse boeken in de Vlaamse klassen; was voorzitter van het Willemsfonds (D. VANACKER, *De jonge Minnaert*. In: *Wetenschappelijke Tijdingen*, LIII(maart 1994)3, p. 163-177).
- (31) L. MOLENAAR, *De rok [...]*, p. 73.
- (32) SAG, DKF, 110, nr. 3, Constitutieboek.
- (33) L. WILS, *De Groot-Nederlandse beweging*. In: *Wetenschappelijke Tijdingen*, (maart 2005), p. 23-34.
- (34) L. BUNING, *De Vlaamsche en Groot-Nederlandse Studentencongressen*. In: *Wetenschappelijke Tijdingen*, (1937)1, kol. 14-28.
- (35) L. MOLENAAR, *De rok [...]*, p. 72.
- (36) L. MOLENAAR, *De rok [...]*, p. 76.
- (37) D. VANACKER, *De jonge Minnaert*. In: *Wetenschappelijke Tijdingen*, LIII, 3(maart 1994), p. 169.
- (38) L. BUNING, *Drie Groot-Nederlandse Studentencongressen (1912-1914)*. In: *Wetenschappelijke Tijdingen*, (1937)2, kol. 75-98.
- (39) L. BUNING, *Drie Groot-Nederlandse Studentencongressen [...]*, kol. 84, nota 7: Ter Waarheid was een Gentse studentenkring, die in 1904 was afgescheurd van de liberale kring 't Zal wel gaan. In de nieuwe groep domineerden socialistische ideeën, gaande van het anarchisme van Leo Picard tot het marxisme van De Man en gecombineerd met een radicaal flamingantisme (J. MOULAERT, *Rood en zwart: de anarchistische beweging in België, 1880-1914*, Leuven, 1995, p. 386). Buning merkte enigszins verrassend op dat Minnaert in 1917 politiek naar uiterst links begon over te hellen, nadat hij de vertaling van het werk van Kropotkin, *Wederzijds dienstbetoon* door de echtgenote van Mac Leod, gelezen had.
- (40) L. MOLENAAR, *De rok [...]*, p. 84.
- (41) Frans Primo (1884-1946); telegraafbeampte en amateurtoneelspeler; van 1914 tot 1915 lid van de Jong-Vlaamse groep; hoofdredacteur van *Nieuwe Gazet van Gent*, *orgaan van de professoren van de Gentse "von Bissing"-universiteit*; maakte deel uit van de activistisch gezinde minderheid in de BWP die, met de hulp van de Duitse overheid, deelnam aan het Congres van Stockholm in 1917 van de socialistische Internationale. Huysmans' standpunt was de culturele autonomie van Vlaanderen en verder niets. Primo werd in 1918 lid van de Raad van Vlaanderen, emigreerde naar Nederland en werd in België veroordeeld tot de doodstraf (W. GELDOLF, *Stockholm 1917: Camille Huysmans in de schaduw van titanen*, Antwerpen, 1996, p. 261, 272-274).
- (42) L. PICARD, *Geschiedenis van de Vlaamse en Groot-Nederlandse beweging [...]*, p. 311.
- (43) L. MOLENAAR, *De rok [...]*, p. 87.

- (44) L. MOLENAAR, *De rok [...]*, p. 91.
- (45) L. BUNING, *Het strijdbare leven [...]*, p. 70-73.
- (46) L. WILS, *De Groot-Nederlandse beweging [...]*, p. 27.
- (47) Dr. Hermann Felix Wirth, van Duitse afkomst, bekend in het Vlaamsgezinde milieu, al jaren bevriend met Eugeen Van Oye, lector in Berlijn met belangstelling voor de Vlaamse volksletterkunde, censor op het bureau van Pressedelegierte Von Keudell (L. BUNING, *Het strijdbare leven [...]*, p. 77-78, 85).
- (48) Jan Derk Domela Nieuwenhuis (1870-1955). In: *Biografisch woordenboek van Nederland*.
- (49) L. WILS, *De Groot-Nederlandse beweging [...]*, p. 27.
- (50) Cesar De Bruycker, steunpilaar van het Kruidkundig Genootschap Dodonea opgericht door Julius Mac Leod, waar Minnaert lid van was. De Bruycker was de rechterhand van Mac Leod en verving hem als professor in de fysica aan de Vlaamse Hoogeschool.
- (51) L. MOLENAAR, *De rok [...]*, p. 153 e.v., 202, 350.
- (52) SAG, kwartaalverslag 11 september 1935, DSF/110/4.
- (53) 1913: 58 gevallen van delirium tremens op 276 opnames
 1914: 44 273
 1915: 15 281
 1916: 9 216
 1917: 5 176
 1918: 2 188
 1919: 4 228
 1920: 15 222
 1921: ongeveer idem als in 1920
- (M.F. BOULENGER, *Les effets de la loi du 29 août 1919 sur le régime de l'alcool en Belgique*, Bruxelles, Fédération des Sociétés antialcooliques belges d'Abstinence totale, 1921; Publication No. 7).
- (54) SAG, DKF, 110, nr. 19, Programma kerstfeest 1930; programma Zusteravond, 2 maart 1953.
- (55) Hij overleed op 17 juni 1974. Louis Poppe jr. overleden. In: *Vriend of vijand*, XXIV(juli-augustus 1974)3, p. 1-2. Poppe jr. schreef een aantal publicaties over alcoholisme; hij deed de redactie en het beheer van *De Vlaamsche Onthouder*, 2-maandelijks tijdschrift; publiceerde de brochure *Het alcoholisme een maatschappelijk gevaar*, Brussel, 1931.
- (56) SAG, DKF, 110, nr. 4, Kwartaalverslag, vergadering van 29 maart 1933. Het idee was niet nieuw. Camille Huysmans had tijdens de Eerste Wereldoorlog, in 1915, voor de Brusselse afdeling van het Nationaal Hulp- en Voedingscomité een ontwerp gemaakt voor de inrichting van een dienst van verplicht onderwijs voor werklozen. Alle werklozen, zowel mannen als vrouwen van 4 tot 40 jaar konden alleen steun genieten als ze de lessen bijwoonden (D. DE WEERDT & W. GELDOLF, *Camille Huysmans en België tijdens Wereldoorlog I*, Antwerpen/Amsterdam, 1975 (Camille Huysmans geschriften en documenten, II), p. 42-52).
- (57) Het artikel van Poppe verscheen in *Schakels, het socialistische maandschrift voor Noord- en Zuid-Nederland*, december 1962, p. 6-7, maar werd wegens het neutraliteitsprincipe ook afzonderlijk en anoniem uitgegeven door Licht en Liefde: *Vlaanderen's alcoholisme: een verzoek aan de Nederlandsche en Belgische Sociaal-Demokraten*. Gent, 1932. (SAG, DKF, 110, nr. 19).
- (58) SAG, DKF, 110, nr. 4, Kwartaalverslag 13 juli 1938.
- (59) SAG, DKF, 110, nr. 25, Kwartaalverslag, augustus 1933, voor een vijftigtal toehoorders.
- (60) SAG, DKF, 110, nr. 25, Verslagen augustus-september-oktober 1937.
- (61) Professor dr. Frans Daels, krijgsarts in WOI, steun van de Vlaamse soldaten aan het IJzerfront.
- (62) E.H. A.W. Maes sr. (Turnhout, 1885-Herent, 1965), een der voormannen van de katholieke matigheidsbeweging. vegetariër, antiroker. lid van de Nationale Commissie tegen het Alcoholisme, grote vriend van de IOGT.

- (63) Jozef Goosenaerts, inrichter van de Vlaamse wetenschappelijke congressen.
- (64) SAG, DKE 110, nr. 25, Kwartaalverslag, november-december 1936 en februari 1937.
- (65) SAG, DKE 110, nr. 25, 29 september 1937.
- (66) G. HARMSEN, *Wij zijn jong, de aard' ligt open: NBAS tussen de twee wereldoorlogen*, Amsterdam, 1969, p. 165-166.
- (67) SAG, DKE 110, nr. 10, *De Bron. Tijdschrift van de jeugdafdeling van de Internationale Orde der Goede Tempeliers*, Gent, jg. 1-3, 1935-1937 onvolledig - stencil.
- (68) SAG, DKE 110, 4, Kwartaalverslag, november-december 1936 en februari 1937.
- (69) Interview met Gaston Coppitters door Denise De Weerd op 12/08/2005. Coppitters, elektricien bij het ministerie van de RTT, later dienstchef. Hij werd als volwassene ingewijd in de loge Licht en Liefde op 10/05/1933.
- (70) De verslagen werden hernomen vanaf november 1944; fragmenten zijn er tot 25/04/1956 (SAG, 110, nr. 25).
- (71) SAG, DKE 110, nr. 2, Grondwet van de IOGT. Uitgave van de Internationale Loge. 1930, punt 5: Streven naar algemene broederschap onafhankelijk van ras, kleur of geloof.
- (72) SAG, DKE 110, nr. 4, verslag van 26/09/1944.
- (73) Interview Gaston Coppitters.
- (74) DKE 110, nr. 15, briefkaarten van Jean Tanguy aan Marcel Hebbelinck, 21/07 en 25/07/1946 en 13/05/1948.
- (75) Interview Gaston Coppitters; vermeld in *Armand Verspeeten (Getuigen)*. Gent: Amsab, 1999, p. 33.
- (76) SAG, DKE 110, nr. 4 en 110, nr. 25, losse kwartaalverslagen 1946 en 1947.
- (77) *Vriend of vijand*, II(maart 1952)2.
- (78) De O.I.G.T., Een maatschappelijk hervormster. In: *Vriend of vijand*, II(kerstmis 1951)1.
- (79) De volledige collectie van *Vriend of vijand* bevindt zich in het archief van de Gentse GT, van 1951 tot 1999, ingebonden in drie banden (SAG, DKE 110, nr. 26).
- (80) *Vriend of vijand*, V(5-6 december 1955).
- (81) *Vriend of vijand*, IV(april-mei 1957).
- (82) SAG, 110, nr. 4, Verslagboek 1962-1998, 03/12/1962.
- (83) Interview Denise Hebbelinck.
- (84) *Vriend of vijand*, I(1 mei. 1951)1.
- (85) *Vriend of vijand*, IV(juni 1954)3, p. 5; (augustus 1954)4-5; V(mei-juni 1955)2, p. 5.
- (86) M. HEBBELINCK, *Spielerarbeid en alkohol*, J.F. Heymansinstituut voor Pharmacodynamica van de RUG, Brussel, 1961.
- (87) *Vriend of vijand*, XIII(november-december 1963)6, p. 5. In mijn gesprek met Marcel Hebbelinck blijkt de zinsnede "ten huize van" die uit het verslagboek overgenomen is niet overeen te stemmen met de werkelijkheid. De loge Licht en Liefde had als vaste stek de zaal van de Theosofische Vereniging, in dezelfde straat waar de Hebbelincks hun winkel hadden: de Kortrijksepoortstraat.
- (88) *Vriend of vijand*, VI(maart 1956)1.
- (89) SAG, DKE, nr. 4, Verslagboek 63-98, 08/01/1962
- (90) Interview Denise Hebbelinck, 28/08/1987.
- (91) Vrijwel integraal bewaard in het archief.
- (92) SAG, DKE 110, nr. 4, Verslagboek 1962-1998, vergaderingen van 17/02/1986, 19/09/1988 en 18/12/1989.
- (93) Interview Denise Hebbelinck, 28/08/1987.
- (94) E-mail van Marcel Hebbelinck, 03/02/2005.